د پښتو ادبياتو په وده کې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ونډه

څېړونکی: پوهنمل تاج محمد رحيمي

لنډيز

برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ د نوي عصر او تکنالوژۍ هغه مهمې وسيلې دي، چې په ډېره کمه موده کې يې د نړۍ پر هر گوټ خپل ســيوری غوړولی دی.د نړۍ په هره برخه کې مينه وال لري.دا ټکنالوژي په ډېر کم وخت کې د ډېرو خلکو د پام وړ وگرځېده. د برښنايي رسنيو له لارې په لږه موده کې ډېر معلومات تر لاسه کېږي.د همدې برښنايي او ټولنيزو رسنيو په مرسـته په لکونو کتابونه، مقالې، ليکنې او معلومات خپريږي او په لکونو لوسـتونکي او معلومات غوښـتونکي ترې خپله برخه گټه اخلي. پخوا چې برښنايي رسنۍ نه وې، نو په ژوند کې پرمختگونه هم ډېر کم و. معلوماتو ته د خلکو لاس رسی په نشـت حسـاب و. له نوې نړۍ څخه خلک ناخبره او ټکنالوژي يې نه پېژندله، خو چې په نړۍ د ټکنالوژۍ سـيوری وشـو او د خلکو غوښتنې زياتې شوې، نو ټکنالوژي هم پرمخ ولاړه. ويلی شو چې برښنايي رسنيو او په ځانگړې ډول ټولنيزو رسنيو د ادب په وده کې مهم رول لوبولی او اوس يې هم لوبوي. په برښنايي رسنيو کې اسلامي،فرهنگي، ادبي ،ټولنيزې،سياسي او د ژوند نورو برخو پورې تړلي ټول موضوعات راټول او خلکو ته وړاندې کېږي.

سريزه

کله چې نړۍ د پرمختگ په لور گامونه پورته کول پيل کړل، هره ورځ نوي پرمختگونو ته مخه خلاصـه شـوه. که له چاپي رسنيو راتير شو، چې د ادب په وده کې يې څومره رول لوبولی، نو خبره برښنايي رسنيو ته راځي او د چاپي رسنيو پر نسـبت برښـنايي رسـنيو ادب ته ډېر څه ورکړل. د راډيو يا غږيزه رسـنۍ منځ ته راتگ سـره ، د خلکو تنده دومره زياته شـوه، چې په ډېر کم وخت کې يې ډېر څه ترې واوريدل. راډيويي تمثيلونه، ډرامې، ادبي او فرهنگي خپرونې او شـعرونه يې د نړۍ لرې پرتو سـيمو ته ورسـول،دا هغه وخت وو، چې لا راډيو عامه شـوې نه وه او په افغانسـتان کې يوازې يوه راډيوه وه، چې هغه هم د دولت ملکيت و، خو په يويشتمه پيړۍ کې د غږيزو رسنيو بار دومره دروند شو، چې په هر ولايت کې په لســگونو راډيوگانې جوړې شــوې، چې په ولايتونو کې کلي په کلي يې غږ بدرگه شــو. محلي راډيوگانو ديني او ټولنيزو خپرونو ترڅنگ ادبي، فرهنگي او شــعري خپرونو ته زياته مخه کړه. ناولونه، لنډې کيســې، ډرامې، تمثيلونه، ادبي ټوټې، شعرونه او نورو ادبي موادو خپرولو کې يې پوره ونډه واخيسته. د همدې راډيويي خپرونو په مرسته په لرې پرتو سيمو کې ځوان نسل هم ادب ته مخه کړه او هم يې زده کړو يا تحصيل ته.

د ټکنالوژۍ او برښنايي رسنيو په ځغل کې نور پرمختگ وشو، انځوريزې رسنۍ يا تلويزون ميدان ته راکوز شو، هغه څه چې راډيو په غږونو کې [illegible] ډرامې، سـريالونه، فلمونه، ديني او ادبي خپرونې [illegible] ادب له تير بهير او فرهنگ څخه د خلکو خبرولو په لړ، کې نور پرمختگ وشـو او د لرو پرتو سـيمو خلک يې د نړۍ له هر تحول څخه خبر کړل، خو خلکو په دې هم بسـنه ونکړه، د برښــنايي رســنيو د پرمختگ په لړ کې، ډېرې ټولنيزې رســنۍ لکه: فيســبوک، يوټيوب، انسټگرام، ټيلگرام، ټک ټاک، ټويټر، چټ جي پي ټي،سپيس، وی لاگونه.... او نور ډېر پرمختگونه وشو او پر نړۍ يې خپلې وزرې داسې خپرې کړې، لکه باز چې يې په خپل ښکار غوړوي. ټوله نړۍ يې تسخير کړه، نوي پرمختگونو ته يې لاره هواره کړه. د همدې ټولنيزو برښـنايي رسـنيو پر مټ ځوان نسـل ته د پرمختگ لاره هواره شـوه، د ادب په برخه کې د خپريدو تيزوالی راغی، ادبي بحثونه، بندارونه او فرهنگي غونډې په انلاين يا برښــنايي بڼو پيل شــوې او له ادب څخه او په ځانگړې ډول د پښتو ادب څخه نړۍ کې خلک خبر شول، ادب ته يې وده ورکړه.

برښـنايي يا ټولنيزې رسـنۍ د نوي عصـر لپاره نوې وسـيله ده،د دې لارې د نړۍ په هر گوټ کې د هرې ټولنې او فرهنگ خلک وړې او لويې ليکنې، وړې تمثيلي ويډوگانې، ادبي او فرهنگي معلومات خپروي.

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله،چې ژوند پرمختګ کوي،نړۍ ورسره پرمخ ځي او خلک له نویو شیانو سره مخ کېږي،چې یوه ښه بېلګه یې برښنایي او ټولنیزې رسنۍ دي، چې د ژوند هره برخه په کې رانغاړل کېږي.ډېری تنکي ځوانان په دې برخه کې کار کوي.پښتو ادب ته یې دا ګټه ده،چې د دې لارې د لیکنو او ویډیوګانو، تمثیلي ټوټې او نور غوره ادبي موضـــوعات په خپله لمن کې رانغاړي. د پښتني کلتور او فرهنګ هر شکل او فورم رانغاړي او ثبت پاتې کېږي.دې نوې عصري وسایلو په ادب خپلې مثبتې او منفي اغېزې هم کړي،ځینې ځوانان یې په مثبته توګه کاروي او ټولنې ته یې ګټه وي،خو ځینې داســې ځوانان او پیغلې شــته،چې د همدې لارې د نورو ســـپکاوی او توهین کوي او خلکو ته کنزلې او بدې ردې وایي،چې دا یې منفي اغیز دی. ددې لامل دا دی،چې څوک نشته،چې برښنایي یا ټولنیزې رسنۍ په سمه توګه کنټرول او مدریت کړي، نو ویلی شو، چې د برښنایي او په ځانګړي توګه ټولنیزو رسنیو د ادب د ودې په برخه کې ډېر مهم رول لوبولی او لا یې هم په وده کې ونډه اخلي.

کلیدي کلمات: برښنایي، ټولنیزې، ادبیات، ټکنالوژي، فیسبوک، یوټیوب، ټویټر

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی،چې په دې موضوع تر اوسه په منظم ډول چا کار نه دی کړی.دا په زړه پورې موضـوع ده.په دې څېړنه کې د برښـنایي او ټولنیزو رسـنیو په رامنځ ته کېدو،د ځوانانو ونډه او پر ادب او ټولنه یې اغېزې ،دا ټول موضوعات په کې څېړل شوي دي.د دې موضوع بل اهمیت دا دی،چې په راتلونکي کې به ځوانان وکولی شي له ټولنیزو او برښنایي رسنیو څخه سمه او مثبته ګټه واخلي او له ناوړه اغېزو به یې په امان کې وي.

د څېړنې موخې.

د دې څېړنې موخې دا دي،چې څنګه کولی شــو د برښــنایي او ټولنیزو رســنیو له پرمختګ څخه خپله ټولنه خبره کړو او په سمه کارونه یې پوهه کړو. هغه کلیوالي او ولسي ادب،چې د ورکېدو په حال کې دی،د همدې وسیلو په مرسته ثبت او خپاره کړو،څو نور په نړۍ کې تړې نورخلک هم خبر شـــي.بله موخه یې دا ده،چې په دې برخه کې نور ډېر کار ته اړتیا ده،چې په راتلونکي کې وکولی شو له همدې لارې پښتو ادب ته ډېر نوي شیان ورداخل کړو.

د څېرنې پوښتنې:

- کومې رسنۍ برښنایي دي؟
- ایا برښنایي او ټولنیزې رسنۍ د ادب په وده کې رول لري ؟
- د برښنایي او ټولنیزو رسنیو د رامنځ ته کیدو اړتیا څه ده؟

د څېړنې میتود او کړنلاره: د دې لیکنې بنه ویډیویي،انټرنیټي او کتابتوني ده. د تشریحي، توضیحي او تحلیلي میتود څخه کار اخیستل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برښنايي او الکترونکي رسنيو پېژندنه

د موضوع په دغه برخه کې به لومړی د برښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډه پېژنده وکړو،چې کوم ډول رسنيو ته برښنايي او ټولنيزې رسنۍ ويلی شو.

د برښنايي رسنيو پېژندنه:

هره هغه رسني يا وسيله چې د برښنايي اړيکو په پروسه کې کارول کېږي لکه: راډيو، تلويزون، تيليفون، فيسبوک، ټک ټاک، يوټيوب، انسټګرام، ټيلګرام.... او داسې نورې وسيلې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ بلل کېږي. برښنايي رسنۍ د برښنايي څپو پر مرسته اوريدونکو او لوستونکو ته معلومات رسوي. بريښنايي ټولنيزې رسنۍ دوه اړخيزه ټېکنالوژي ده، چې د مجازي ټولنو او شبکو له لارې د معلوماتو، نظرونو، ذوقونو او خوښو او د بيان نورو ډولونو رامنځته کولو او شريکولو لپاره اسانتياوې برابروي.

د ټولنيزو يا برښنايي رسنيو کارن يا کاروونکي خپل معلومات، پوسټونه، تبصرې، برښنايي انځورونه او ويډيوګانې او نور مواد په انلاين بڼه چمتو او خپروي.(۶)

کاروونکي معمولا د ټولنيزو رسنيو خدمتونو ته د اېنټرنېټي اپليکېشنونو له لارې يا د ډانلوډ خدمتونو له لارې چې د دوی ګرځنده وسيلو (لکه ځيرکو موبايلونو او ټبلېټونو ته) په ټولنيزو رسنيو کې د فعاليت زمينه برابروي. کله چې کاروونکي له دغو بريښنايي خدمتونو سره مخ کېږي، ګټه ترې اخلي او د نورو پرمختګونو په اړه فکر کوي.

دغه راز، برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ د خاطراتو او يادونو د مستندولو، د بېلابېلو څېزونو د زده کړې او سپړنې، ځان مشهورولو(advertise oneself) ، او د بلاګونو، غږيزو فايلونو، ويډيوګانو، او د ګېمونو اړوند سايټونو د جوړولو له لارې د نظرياتو له پراختيا سره د ملګرتياوو جوړولو لپاره کارېږي(۸)

د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ځينې خورا مشهور وېبسايټونه چې تر ۱۰۰ مېليونه زيات راجستر شوي کاروونکي يا کارنان لري، عبارت دي له: (راډيو او ډولونه يې ، تلويزون او ډولونه يې فيسبوک، مسنجر، ټيک ټاک، وي چېټ، انسټاګرام،کيوزون، ويبو، ټويټر، ټمبلر، بايدوټيبا، لينکډ اين، چېټ جي پي ټي، يوټيوب، کيو کيو، کورا، ټېلګرام، وټسپ، سېګنل، لاين، سنپ چېټ، پېنټرسټ،وايبرو رېډيټ، ډای سکورډ، وي کی، مايکروسافټ ټيمز...) او ګڼ شمېر نور برښنايي او ټولنيزې رسنۍ شته چې د ادب د ودې په برخه کې مهم رول لوبوي.

د انټرنيټ د ډرامتيکي پراختيا له کبله، ډيجيټل رسنۍ يا ډيجيټل بيانات (digital rhetoric) د يوه کلتور د استازيتوب يا پېژندلو لپاره کارېدای شي. دا څېړل چې بيانات (rhetoric) څه ډول په ډيجيټل چاپېريال کې ځای پر ځای دي، د ډېرې پوهانو لپاره د څېړنو يو نوی او مهم بهير ګرځېدلی(۴)

د ځينو برښنايي رسنيو لنډه پېژندنه

د بحث د ښه وضاحت لپاره به دلته د ځينو برښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډې پېژندنې او که اړينه وه په هره برخه کې به يې د ادبي ودې او پرمختګ په اړه هم بحث وکړو، چې دا برښنايي او ټولنيزې رسنۍ په لاندې ډول دي.

۱: راډيو: راډيو يوه مخابراتي ټکنالوژي ده، چې د راډيويي څپو په کارولو سره په اوږد واټن کې د آډيو سيګنالونو لېږد کوي.راډيو د غږ څپې په برښنايي سيګنالونو بدلوي او تر خلکو يې رسوي.راډيو له سلو کالو راپدې خوا د ساتيرۍ، خبرونو خپرولو، موسيقی، ادب او هنري برخو د لېږد وسيله ده.د راډيو دوديز شکل اوس په برښنايي يا ټکنالوژۍ بدل شوی چې ځنې ډولونه لري لکه:سپوږمکی راډيو او انټرنيټي راډيوګانې.راډيو په برښنايي رسنيو کې يوه اغيز ناکه وسيله ده چې د غږونو پر مټ د ادب ترڅنګ د ژوند د هرې برخې معلومات خلکو ته رسوي.

د راډيو د خپريدو ساحې پراخه دي او په هر ځای کې لکه په (موټر، کور، حجره، لوړه او ژوره) کې د اوريدو وړ ده.راډيو د غږيز سيستم له لارې خپرونې وړاندې کوي. (۱ : ۱۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلويزون (TV) : تلويزون الکترونيکي يا برېښنايي انځوريزه رسنۍ ده، چې له دې لارې د غږونو ترڅنګ انځورونه هم تر ليدونکو رسيږي.تلويزون په متحرکو ويډيوګانو تکيه کوي.د تلويزون په منځ ته راتګ سره د راډيو اوريدونکي کم شول او اکثره خلکو تلويزونو ته مخه کړه. دا انځوريزه برېښنايي رسنۍ د خلکو د پام وړ وګرځېده.
تلويزون چې يوه برېښنايي ټولنيزه رسنۍ ده له خپل اصلي حالت څخه بدله شوه او د انټرنيټ جال ته ورداخله شوه، چې له دې سره يې نور هم پرمختګ وکړ.په اوس وخت کې د تلويزون مختلف ډولونه دي لکه : انټرنېټي تلويزون (IPTV)، چې د انټرنيټ په مرسته د نړۍ په هر ګوټ کې ليدونکي لري.بل ډول يې ويب تلويزون (web Tv) دی چې د يوټيوب په څېر په ويډيو شريکولو سايټونو کې اکاونټونه ورته پرانستل کېږي يا هم خپله ويب پاڼه ورته جوړېږي، چې د دې ډول تلويزون اغيز هم زيات دی.بل ډول يې ځېرک تلويزون (smart tv) دی چې د ټکنالوژۍ او تلويزوني خپرونو په پراخيدو سره د تلويزونو بڼې هم بدلې شوې.چې سمارټ ټي وي يا درې بعدي تلويزونه هم رامنځ ته شول، چې دا هم د ټکنالوژۍ او برېښنايي رسنيو لپاره ښه زيری دی. (۲: ۱۸۶)

يوټيوب (You Tube) : داسې يوه انټرنيټي پاڼه ده چې د هغه له لارې د ويډيو مينه وال کولای شي سينمايي فلمونه، ډرامې او يا هم پخپل لاس ترتيب شوي لنډ بصري کليپونه په وړيا توګه وګوري او له خپلو دوستانو سره يې شريکې کړي. دغه سايټ د ۲۰۰۵ کال د فبرورۍ په ۱۴مه د درې ځوانانو لخوا چې يې يو د بنګله ديش جاويد کريم وو، د کاليفورنيا د سان برنو په ښار کې د انټرنيټ له لارې رامنځته کړ، چې بيا يو کال وروسته يې د څه باندې يونيم مليارډو ډالرو په بيه د ګوګل په نړيواله شبکه وپلورله. يوټيوب تقريبا د نړۍ په ۷۶ ژبو خپروني کوي، نژدې يونيم زر تنه کارکوونکي لري او هره ورځ له يو مليارد څخه زيات ليدونکي لري. (۲)

فيسبوک (Facebook) : دغه انټرنيټي ويبپاڼه چې د مارک زوکربرګ او د هغه د درې تنو همکارانو لخوا په ۲۰۰۴ م کې رامنځ ته شو، نن د نړۍ په کچه د ټولنيزو رسنيو د پټکي شمله ګڼل کيږي. په پيل کې يواځې د هارورډ د پوهنتون د محصلينو د درسي اړتياوو د پوره کولو لپاره ډيزاين شوی وه، خو ورو ورو يې نورو پوهنتونونو ته هم لاره پيدا کړه. ولې له شمالي کوريا پرته، نن د نړۍ په هره هغه سيمه کې چې انټرنيټ موجود وي، هلته به د فيسبوک مينه وال او کاروونکي په سترګو کيږي. مرکزي دفتر يې د کاليفورنيا په سانفرانسيسکو کې موقعيت لري او د رسمي او قراردادي مامورينو شمير يې له شلو زروڅخه اوړي. په فيسبوک کې هر ډول ليکني او بحثونه ترسره کيږي، چې له همدې لارې يې د ادب په وده کې مهم رول لوبولی دی.(۲)

ټويټر (Twitter) : د ټولنيزو رسنيو له مهمو ځانګو څخه ګڼل کيږي چې د ۲۰۰۶ کال د مارچ په مياشت کې د سان فرانسيسکو په ښار کې د جک ډورسي او د هغه د درې تنو همکارانو په مټ د انټرنيټ له لارې خپل فعاليت پيل او په ډير لږ وخت کې يې د مينه والو شمير له دوه سوه مليونه څخه واوښت. نن په ۲۵ هيوادونو کې ځانګې لري او ټول هغه معلومات يا پيغامونه چې د ټکو شمير يې له ۲۸۰ څخه زيات نشي، په وړيا ډول خپروي. ټويټر يو له هغو مهمو رسنيو څخه ده چې د نړۍ ځواکمن سياسي مشران او هنري څيرې د هغه له لارې خپلې پاليسۍ او پرمختګونه اعلانوي. (۲)

لنکد ان (LinkedIn) : بله ټولنيزه رسنۍ ده چې د مايکروسافټ لخوا ۲۰۰۳ کال کې په کاليفورنيا کې رامنځ ته شو. معمولا تعليم يافته او مسلکي خلک خپلې کاري سابقې، سوانح او د خپل شخصيت ځنې ځانګړتياوې له سترو کمپنيو سره شريکوي ترڅو د مسلکي مهارتونو په چوکاټ کې د ځان لپاره مناسب کار پيدا کړي. د نړۍ۵۹۰ مليونه خلک يې استعمالوي چې يواځې ۱۵۴ مليونه يې امريکايان دي. (۲)

انسټګرام(Instagram) : د ۲۰۱۰ کال په اکتوبر کې د فيسبوک لخوا دوه تنه تکړه انجنيران وګمارل شول، چې دهوښيار ټيليفون له لارې دعکسونو او ويډيوګانو د شريکولو او خپرولو يوه نوې ويبپاڼه جوړه کړي. په لږ وخت کې دغه سيستم جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په تیرو اتو کلونو کې ددې رسنۍ له لارې د استول شوو انځورونو مجموعي شمیر له یو ملیاردو څخه اوښتی او هره ورځ نږدې ۱۱۰ ملیونه کډون وال یو بل ته شخصي انځورونه او لنډ فلمونه استوي.

پينټرسټ (Pinterest) : دا انځوریزه رسنۍ د یوې خیالي لوحې په ډول ډیزاین شوې چې مینه وال يې پخپلو منځنو کې تصویرونه او ويډيوګانې شریکوي، خو شرط يې دادی چې ګډون وال باید ځان مخکې له مخکې ثبت او غړيتوب ولري. دا ویبپاڼه له ۲۰۱۰ کال راپدیخوا په کالیفورنیا کې فعالیت لري، هره ورځ په متوسط ډول یو اعشاریه درې ملیونه خلک ورته سر ورښکاره کوي، چې په حیرانیتا سره اویا سلنه يې میرمنې او دیرش سلنه يې سړي دي. (۳)

سناپ چيټ (Snapchat) : اوه کاله وړاندې د سانفرانسیسکو د سیمې د ستینفرډ د پوهنتون درې تنو محصلینو دغه ویبپاڼه جوړه او په ډیر لږ وخت کې يې په مفته توګه د انټرنیټ له لارې د نړۍ په ۲۲ ژبو خپلې غزونې وکړې. دغه پروګرام دوه ځانګړتیاوې لري، لمړی دا چې د پیغام ترلاسه کوونکي يې د لیدلو او ملاحظه کولو لپاره یواځې شپیته ثانیې وخت لري او بیا په اتومات ډول ګل یا له صحنې پټیږي او بله يې دا چې دا سایټ همیشه ژیړ رنګ استعمالوي.

فليکر (Flicker) : د انټرنيټ له لارې د ګډو انځورونو، ویډیوګانو او تصویري پیغامونو پروګرام او ویبپاڼه ده، چې ازمیښتي دوره يې په ۲۰۰۴ کې د کاناډا په وینکوور او په منظم ډول فعالیت يې بیا د ۲۰۰۸ کال په مارچ کې د سانفرانسیسکو په ښار کې پیل کړ. نن د دې سایټ په ارشیف کې څه باندې پنځه ملیارده عکسونه او لنډې ويډيوګانې خوندي او په لږه موده کې يې د نړۍ سور او ساره سره وتړل. ولې باید وویل شي، چې یواځې د ځیرک ټلیفون، بلاک بیري او ویندوز له لارې ورڅخه ګټه اخیستل کیږي.(۷)

ټيک ټاک

ټيک ټاک یو اپلیکشن دی،چې په هغې کې کارکوونکي کولای شي وړې وړې ویډیو ګانې جوړې کړي او په مجازي نړۍ کې يې خپلو مینوالو ته ورسوي .په ټيک ټاک کې تر ډېره د پخلي،نڅا،ټوکې ټکالو او یا هم د ورځني ژوند ځینې وړې صحنې ویډیو کېږي.لومړی یادې ویډیوګانې ثبت یا ریکارډ کېږي او بیا وروسته ورسره ساز یا موزیک ورزیاتېږي. د ټيک ټاک کارکوونکي دانستاګرام په څېر کولای شي لایک او کومنټ واخلي.د یادونې وړ ده،چې د ټيک ټاک اپلیکیشن په چین کې جوړ او په نړۍ راج کوي.

په اوس وخت کې ټیک ټاک د نړۍ تر ټولو خوښوونکي برنامه یا پروګرام دی.د انټرنیټ په نړۍ کې یې د ډېرو خلکو پام ځانته راګرځولی دی.ټیک ټاک تر دې دمه په امریکا کې ۸۰ اتیا ملیونه او په ټوله نړۍ کې ۸۰۰ اته سوه میلونه ډېر کارکوونکي او مینه وال لري.دا په داسې حال کې ده،چې په دې شماره کې د چین زیاتره وګړي نه دي شامل.د (Sensor Tower) شرکت د معلوماتو له مخې د ټيک ټاک اپلیکشن په ۲۰۱۸ م کې د۲۰۱۷ م کال په پرتله درې برابره شوی دی.د ټيک ټاک برنامه په ۲۰۱۶م کال کې په فعالیت پیل وکړ،چې د انستاګرام او اسنپ چټ په پرتله یې د نړۍ وال بازار تبلیغاتي برخې پام هم ځانته را اړولی دی.همدا لامل دی،چې د نړۍ د ډېرو مشهورو فعالانو او ټولنیزو مشهورو څهرو لکه جیک پاول،جیمي فالن او ټوني هاوک پام یې ځانته اړولی او دوی هم د ټيک ټاک مینه وال شوي دي.د Apptopia شرکت د راپور له مخې ټيک ټاک په ۲۰۱۸م کال کې له فیسبوک،یوټیوب،اسنپ چټ او انستاګرام څخه ډېر زیات ډاونلوډ شوی دی.په ۲۰۱۸م کال د اګست په میاشت کې (بایټ دنس) چې د ټيک ټاک د شرکت جوړونکی دی د (Musical.ly) په نوم یو پروګرام یا برنامه چې په ۲۰۱۷م کال کې یې پیرلې وه په ټيک ټاک ورګډه (مدغمه) کړه.همدا لامل وو،چې ټيک ټاک په امریکا او ټوله نړۍ کې د خلکو د پام وړ وګرځېدو.(۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ادب ته د ټيک ټاک ګټه:
که څه هم مونږ مخکې په دې بحث وکړ،چې ټيک ټاک د ځوانانو دخوښيو يوه وسيله ده او په ټولنه کې ترې ډېری ځوانان خپل ذوق خړوبوي.همدارنګه د پيسو او مارکيټ وسيله هم ده ځکه چې ډېر ځوانان د همدې لارې ډېرې پيسې ګټي او همدې ته يې کار ويلی دی.د دې ټولو خبرو سـربيره پښـتو ادب ته يې ګټه دا ده،چې په ډېرو کمو خبرو کې د طنز په ژبه يو انسان کولی شي خپله خبره زرګونو کسانو ته ورسوي.پخوا به طنز يا په کتاب کې وليکل شو او همداسې به پاتې شو او يا به کله کله د سټيج په سر د څو کسانو په مخ کې يو څوک ودريده او خپلې خبرې به يې ورته واورولې،خو اوس د ټيک ټاک په مرسته هر څوک،هر چا ته خپله خبره او نيوکه په ډېرې اسانۍ سره کولی شي.همدارنګه پښتو ادب ته يې بله ګټه دا ده،چې لکه د ډرامې،تمثيلي ټوټې او نورو ژانرونو په څېر دا برخه هم مخ په غوړېدو ده او په څو ثانيو کې د مطلب خبره خپل مخاطب ته رسـېږي.همدارنګه د ټولنې منفي او مثبتې خواوې هم په کې اصـلاح کېږي.بله ګټه چې پښـتو ادب او ژبې ته يې رسوي هغه دا ده،چې په نثر او نظم دواړو کې دا برخه غني ده،ژبه يې ډېره ساده،روانه او عام فهمه ده.هر څوک کولی شي تر خپلې سويې ترې برداشت واخلي.که په ټوله کې خبره راټوله کړو،د دې نوي اپليکشن په رامنځ ته کېدو سره هم په ځوانانو کې تحول رامنځ ته شـوی او هم يې پښـتو ژبې ته په يو ډول نه يو ډول ګټه رسـېږي،ځکه،چې دا ويډيو ګانې په ټولنه نړۍ کې خپرېږي او هغه خلک چې پښتو نه پېژني هم ترې خبرېږي.د ټيک ټاک ځينې نورې بېلګې هم وړاندې کوو.

چټ جي پي ټي روباټ: چټ جي پي ټي د برښـنايي رسـنيو په برخه کې د يو روباټ په څېر کار کوي. دا روباټ د نورو په څېر نه دی، چې د لاسونو او پښو په مرسته خدمات وړاندې کړي بلکې د يو سافټوير په څېر خپل خدمات وړاندې کوي. چټ جي پي ټي د مصـنوعي زيرکتيا يو موډل دی، چې کولی شـي د يوه انسـان په څېر خبرې اترې وکړي. يا د چټ کوونکي روبوټ نوم هم ورکولی شـو، ځکه چې د انسـانانو سـره د پيغام بدلولو او چټ کولو توان هم لري.(Open Al) شـرکت په ۲۰۲۲م کې دغه روبوټ طرحه او د همدې کال په نومبر مياشـت کې ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کړ. د چټ جي پي ټي ښـه والی په دې کې دی، چې علمي او زده کړييز معلومات يې زيات دي. د علم په هره برخه کې وغواړې معلومات تر لاسه کړې، نو دا روبوټ درسره د معلوماتو په شريکولو کې مرسته کولی شي.د دغه اپليکشن يا سافټوير په مرسته ادب ته زياته پاملرنه شـوې او د ادب په اړه ډېر معلومات وړاندې کوي. که له چټ جي پي ټي څخه هر ډول پوښـتنه وشـي خپله ځواب درکوي. دې ته ورته نور ډېر مصنوعي ځيرکتياوې شته چې د ادب په وده کې مهم رول لوبوي.(۱۱)

پر پښتو ادبياتو د برښنايي او ټولنيزو رسنيو اغېز

په ۲۰۰۰م کال کې د حامد کرزي د اداري پرمهال افغان رسـنيو چټکه وده، تجربه کړه او په ټول هېواد کې په لسـګونو تلويزيوني چينلونه تاسيس شول. په دغه تلويزيوني چينلونو کې، ژوندون، طلوع، د آريانا تلويزيوني شبکې، لمر، شمشاد او دولتي ملي راډيو تلويزيون شـامل و. له دې سـره څه باندې ۲۰۰ راډيويي چينلونه هم رامنځته شـول، چې تر ۲۰۱۹ زکال پورې په افغانستان کې د رسنيزو بنسټونو شمېر له ۱۸۰۰ څخه واوښت. ټولو رسنيو د افغانستان د نوو قوانينو په چوکاټ کې وده وکړه، په داسې حال چې د خبريالانو ترمنځ د ځان سانسور کولو چارې شتون درلود. افرادو ته د سپکاوي او همدارنګه د اسلامي اصولو پر خلاف د مطالبو نشرولو لپاره جزا شتون درلود.(۱۰)
په افغانسـتان کې په برښـنايي او ټولنيزو رسـنيو باندې د څار مسئوليت د اطلاعاتو او کلتور وزارت پر غاړه دی چې د دغه رسـنيو په ډله کې راډيويي او تلويزيوني شـبکې، ډيجيټل رسـنۍ او چاپي رسـنۍ شـاملېږي. برښـنايي رسـنۍ تر ډېره پورې په پښتو او دري ژبو چې د افغانستان رسمي ژبې دي، خپروني لري. په ۲۰۱۹ زکال کې راپور ورکړل شو، چې په افغانستان کې څه باندې ۱۰۷ تلويزيوني شبکې، ۲۸۴ راډيويي شبکې، له زرو زياتې چاپي رسنۍ او څه باندې ۱۸۰۰ پرليکه يا انلاين رسـنيز بنسـټونه موجود دي. ورته مهال د فيس بوک، انسـټاګرام، ټويټر، ټيک ټاک، يوټيوب او نورو آنلاين سـيسـټمونو په مرسـته د ډيجټل رسـنيو شـمېر مخ پر ډېرېدو دي. دا چې افغانسـتان يو اسـلامي هېواد دی، نو حتماً به په ځينو برښـنايي او ټولنيزو رسنيو ځيني محدوديتونه وضع کېږي، تر څو د هغو خپرونو مخه ونيسي،چې د هېواد او اسلامي حدودو سره په ټکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې وي. چې له ۲۰۲۱م کال راهسې په برښنايي او ټولنيزو رسنيو دا ډول بنديزونه لرېدلي،چې د هېواد د ملي ګټو او اسلامي ارزښتونو سره په ټکر خپروني خپرې نه کړي، که څه هم د ټولنيزو رسنيو محدودول مشکل کار دی.
د افغانســتان لومړنی تلويزيوني شــبکه په ۱۹۷۰مه لســيزه کې د جاپان په مالي مرســتې په کابل کې جوړه شــوه. دغه مهال مطبوعاتو په خپلو ليکنو او ځرګندونو کې له دولت څخه خپلواکي لرله، خو لاربښـــوونه ورته شـــوې وه چې حکومتي ګټو، مشروطه سلطنت، اسلام او عامه نظم ته په خپلو خپرونو کې پام ولري. په داسې حال کې چې په افغانستان کې خبريالی له ۱۹۵۰مې لسيزې څخه تر ۱۹۷۰مې لسيزې وده وکړه، خو چارې يې لا هم محدودې وې. (۹)
رســـنۍ چې په ټولنه کې د ټولنې په ســـياســـي، اقتصـــادي، امنيتي، ټولنيزو اړيکو، ادب، فرهنګ، کلتور او ژبې په غوړېدا، پرمختګ او وده کې مرســته کوي. د پښــتو ژبې ادب هم ترې بې اغېزه نه دی. په تېره يوه نيمه لســيزه کې پر ادب د رســنيو اغېز خورا جوت او په ډاګه دی، راډيو، ټلوېزيون، يوټيوب، فيســـبوک، ټويټر... او دې ته ورته نورو برښـــنايي او ټولنيزو رسنيو د ادب د غوړېدا لپاره هغه څه وکړل، چې زه يې پښتو ادب کې انقلاب بولم.
که وکتل شــي، نو په اوس وخت کې ډېرى ژباړې کېږي. د نورو ژبو څخه پښــتو ژبې ته، يا له پښــتو څخه نورو ژبو ته، په دې ژباړو کې د رســـنيو لويه ونډه ده. يو ژباړونکی کتاب د ويب ســـايټ او برېښـــنايي کتابتون په مرســـته پيدا کوي او خپل کمپيوټر ته يې ښکته کوي، وروسته يې لولي او ژباړي يې، همدا ژباړه د کتاب په بڼه بېرته ټولنې ته وړاندې کوي او ادب ته يوه زياتونه کوي. دغه راز راډيو ګانو هم پر ادب ژور اغيز کړی، د تېرو څو کلونو راهيســـې نږدې هره راډيو کې ادبي خپروني شته، چې ليکوال، شاعران، ژبپوهان او اديبان پکې مېلمانه کېږي او خپلې تجربې تر اورېدونکو رسوي.
ښــه بېلګه يې د ازادۍ راډيو (ازادی راډيويي مجله) ده، چې اســتاد اســدالله غضــنفر مخته وړله، بيا ښــه شــاعر ومان نيازي او اوس اوس يې نور همکاران جوړوي. له يادې خپروني ډېرى اديبانو او ليکوالانو ګټه اخستې يا يې اخلي. څکه دا خپرونه لکه د ادبياتو پوهنځی، داسې مسايل پکې مطرح کېدل، چې لويو لويو ليکوالو ته مهم وو او هم نويو اديبانو ته د روزنې يو ادرس و. د دې ترڅنګ د بي بي ســـي راډيو (پېلوزې) ادبي پروګرام چې ښـــاغلي مصـــطفی ســـالک مخته وړله. هم يې د ادب په غوړېدا کې لويه ونډه لرله او هم د لويو لويو ليکوالو له تجربو خبر شولو او دا دی اوس د دې جوګه يو چې يو څه وليکو.
يا د بي بي ســـي راډيو د نوي کور او نوي ژوند ډرامه چې د ادب برخه ده، ډېره په زړه پورې ده او د افغانســـتان د حالاتو او کليوالي ژوند سره برابره پر مخ ځي.
دغه راز مجلو کې ادب ته ګڼې ليکنې خپرې شوې، تحقيقات وشول، د منځنۍ دورې ځينو شـاعرانو لکه خوشـال خټک او يو شمېر نورو باندې څېړنې وشوې چې په راډيويي ادبي مجلو او خپرونو کې بيا بيا خپرې شوې. د پورته خپرونو ترڅنګ په محلي کچه هم راډيوګانو د ادب په وده کې ونډه درلوده، لکه په ننګرهار کې مرام راډيو، شرق، ملي، انعکاس او صفا راډيو، دا هغه راډيوګانې دي چې د پښـــتو ادب لپاره يې ډېرې ادبي خپروني وړاندې کړي، په نورو ډېرو ولايتونو کې دې ته ورته راډيوې ګانې او په هغوی کې ادبي خپروني وړاندې شوي دي.
ټلوېزيونو کې ګڼې ادبي خپروني ثبت شـوي، ځيني خپروني د ادب په اړه چمتو شـوي، دغه راز لوی لوی ليکوال دا اوس هم ټلوېزيونونو کې مېلمانه کېږي او د ليکوالی، ادب او د ژبې د غوړېدا لپاره طرحې، مشورې او وړانديزونه کوي.
ځيني ټلوېزيونونـه خو مو يو مخ ادبي، هنري او کلتوري خپرونو تـه ځـانګړي دي چې پـه دې برخـه کې تر ډېره، ژونـدون تلويزون، ،شمشاد ټلوېزيون،او پښتو ټلوېزيون ادب په وده کې رول لوبولی دی.
ويبپاڼې هغه ادرســـونه دي چې د ادب په اړه پکې نن ســـبا ګڼ مطالب موندلی شـــو، اوس چې هر ليکوال کومه مقاله، کتاب، رســـاله او يا هم ليکنه وکړي حتمي يې يو ويب ســـايټ کې خپروي، په دې برخه کې تر ټولو لويه ونډه (تاند، لومړيتوب، روهي، ټاټوبی، بي بي سي، پژواک، اوځني ويبلاګونه ...) او يو شمېر نورو ويب پاڼو اخيستې، چې د ليکوالو ليکنې، مقالې او کتابونه خپروي.له نېکه مرغه اوس د پښتو ادب ډېر زيات کتابونه په برښنايي يا ټولنيزو رسنيو موندلی شو، چې د همدې ټکنالوژۍ برکت دی، چې پښتو ژبه او ادب د نړۍ تر ډېرو برخو ورسيدله.
نو ويلی شو، چې د ادب په وده کې ټولې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ مهم رول لري او له ګټو يې سترګې نه شو پټولی.
د کلونو په اوږدو کې، د ادبياتو د وړاندې کولو وسيله د نوي ټيکنالوژۍ په شتون سره وده کړې. په تيرو سلو کلونو کې يو له خورا مهمو پرمختګونو څخه بريښنايی رسنۍ دي. همدا برښنايي رسنۍ دي، چې ادبيات يې نه يوازې د پابند کتاب په توګه وړاندې کړي بلکې غږونو او ويډيوګانو په بڼه يې هم خلکو ته رسولي. همدا برښنايي رسنۍ دي، چې په نړۍ کې له هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تحول، چاپ شوي ادبي کتابونو او نورو برخو څخه مو خبروي. که وغواړی نوی چاپ شوی کتاب تر لاسه کړی، نو حتماً یي په یوه نه یوه برښنایي کتابتون کې کتلی شی، چې دا د ادب د ودې ښه بیلګه ده.
که دا برښنایي رسنی سلګونه کلونه پخوا موجودي وای، نو نن به مونږ د خپل لرغوني ادب او تاریخ څخه ښه خبروای. د « سالو وږمې او خدایي مینه، د امیر کروړ یاد» او دې ته ورته نور معلومات او اثار به مو په سمه توګه خوندي وای. هر څه به مو په برښنایي او ټولنیزو رسنیو کې خوندي وای.د همدې برښنایي رسنیو ګټه ده، چې د نن ادب پرمختګ به راتلونکي نسل ته په میراث پاتې شي.
ټولنیزې رسنۍ ډېرې ګټې او زیانونه لري. ګټې یې ډېرې دي، خو دلته به پرې لنډې خبرې وکړو. ټولنیزې یا برښنایي رسنی لیدونکو، اوریدونکو او لوستونکو ته د ادب په برخه کې ډېر نوي معلومات ورکوي. د همدې رسنیو له لارې ډېر نوي او پخواني مواد لیدلی او اوریدلی شو او هم یې لوستلی شو. پخوا به ډېر په مشکله یو کتاب چاپ شو او خلکو ته به په ډېرو مشکلاتو ورسید. کره والی یې معلوم نه و.کتاب ترلاسه کول د هر چا د وس کار نه و، خو د همدې برښنایي رسنیو په راتګ سره دا کار ډېر اسانه شو، اوس هر څوک، هر چیرته چې وغواړي د خپلې خوښې ادبي، ټولنیز او معلوماتي کتابونه ترلاسه کولی شي. برښنایي رسنۍ یا ټولنیزې رسنۍ د لوی دریاب په څېر شوې دي. هر څه چې وغواړی ترې یې رانیولی شی. کله چې غږیزې رسنۍ پیدا شوې، نو د خلکو ادبي تنده د غږ له لارې ماته شوه. په مختلفو غږیزو رسنیو کې ادبي، کلتوري او فرهنګي خپروني پیل شوې. د هېواد په لرې پرتو سیمو کې هم خلکو دې ته لاس رسی پیدا کړ. له همدې غږیزو رسنیو به ناولونه، لنډې کیسې، داستانونه او شعرونه خپریدل، چې د هېواد په لرې پرتو سیمو کې به هم ترې خلکو ګټه اخیستله. ادب ته یې ډېره ګټه وکړه او ځوانان یې لیکلو ته وهڅول.
خو کله چې انځوریزې رسنۍ منځ ته راغلې، ادب ته یې نوره هم ګټه ورسیده. په تلویزوني خپرونو کې لیکوال، ادیبان او شاعران ملیمانه شول، خپل اولس ته یې په انځوریز شکل ډېر څه ورسول، خلکو سره د کتاب د مطالعې مینه پیدا شوه، ځوان لیکوال وهڅېدل چې لیکنې وکړي او په انځوریز ډول یې خلکو ته ورسول شي، چې دا هم د برښنایي او ټولنیزو رسنیو ګټه وه. د وخت په تېریدو سره برښنایي رسنیو ربښې وغزولې او په ټولنیزو رسنیو ورګډې شوې. فیس بوک جوړ شو، خلکو په کې په پراخه کچه برخه واخیسته. دیني، ادبي، فرهنګي، ټولنیزې، سیاسي ، اقتصادي، روغتیایي... او نورو برخو کې خلکو ته معلومات لاس ته ورغلل. هر ځوان غوښتل څه ولیکي او خلکو ته یې وړاندې کړي.
د فیسبوک سره جوښت یوټیوب مخه خلاصه کړه او خلکو ته یې د نورو ډېرو معلوماتو تر لاسه کولو مخه ورکړه. په ویډیي ډول، چې د نړۍ د هر پرمختګ او ودې په اړه وغواړی معلومات تر لاسه کړی، نو یوټیوب به درسره مرسته وکړي.
همدارنګه انسټګرام، ټلګرام، ټویټر، ټک ټاک، مسنجر، فیس بوک.... او دې ته ورته په لسګونو نورې ډېرې برښنایي او ټولنیزې رسنۍ دي، چې د ادب په پرمختګ او وده کې یې ډېره ګټه کړې او مهم رول یې لوبولی دی، خو د ټولنیزو رسنیو یوه ګټه دا هم ده چې لیکوالان او شاعران یې سره نږدې کړي دي. دوی په اسانی یو بل سره اړیکه لرلی شي.څه وخت وړاندې د کرکتنې او ادبي مسایلو اړوند فېسبوک ګروپ جوړ شوی و. هلته به ډېر داسې بحثونه کېدل چې شاید د ادبیاتو د فاکولتې په یوه ټولګې کې هم ونه شي. ښه والی یې دا هم و چې هر چا هر وخت خپله خبره کولی شواي. زه چې څومره ادبي غونډو ته تللي یم هلته مشخص خلک غږېږي یو خو په دې لحاظ چې مشران دي او د خبرو لومړیتوب لري، بل وخت نه وي چې هر څوک خبرې وکړي.
دا، چې د برښنایي او ټولنیزو رسنیو ګټې ډېرې زیاتې دي، دلته یې د ډېر بحث کول لوستونکي ستړي کوي، نو په همدې به بسنه وکړو. د ژوند په هره برخه کې هر شی ګټې او زیانونه لري، کله به یې ګټه ډېره وي او کله زیان، دا چې د برښنایي او ټولنیزو رسنیو پر ګټو مو خبرې وکړې، اوس به یې پر زیانونو هم څو ټکي ولیکو.
د ټولنیزو شبکو یو ناوړه اغیز یې ممکن دا وي چې د ښې او دقیقې مطالعې وخت او حوصله داسې زبیښي لکه لمر چې په ګل پرخه وچوي. ډېر کله داسې هم کېږي، چې د کتاب لوستلو وخت هم له سرې اخلي.لوستلو یا مطالعې لپاره وخت کم شي.
که څه هم ټولنیزې یا برښنایي رسنۍ هم د مطالعې ښه وسیله کېدای شي یا د معلوماتو راټولو ښه وسیله شي، خو د فزیکي کتاب د مطالعې څخه لوستونکی را وګرځوي. دا چې خلکو ژر، ژر لوستل، لیکوونکي یې وهڅېدل او دومره یې ولیکل چې بیا یې له ځینو خپله هم لار ورکه کړې وه. پخوا به د هغوی لیکنې چاپېدې چې نوم به یې درلود.ګومان کوم سخته به وه چې هر څوک دې خپله خبره تر نورو ورسوي. خو دې رسنیو همدا مرسته هم کړې چې هر څوک لیکل کولی شي او هر څوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې لوستلی هم شي. بل زيان يې دا دی، چې د ټولنيز ژوند رنګ يې پيکه کړ. د خلکو سره راشه درشه کمه شوه. په ادبي او فرهنګي غونډو کې راټوليدل کم شول، ځوان نسل په الکترونيکي يا ټولنيزو رسنيو کې دومره غرق شول، چې له ډېرو کارونو يې منع کړل، خو له دې ټولو سره سره بيا هم برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ د داب د خپراوي لپاره ډېر ګټور تمام شو او د نړۍ د هرې ژبې او قوم څخه يې يو بل خبر کړل.پښتو ژبه يې يې عامه کړه، ګوګل ته يې وردننه کړه او په شرق او غرب کې خلک په دې خبر شول، چې پښتو ژبه او ادب هم ډېر څه لري او په لوستلو ارزي. خو يوه بله ستونزه چې زما په نظر ډېره جدي ده هغه دا ده چې دلته څوک د خبرو مسوولیت نه احساسوي.کله چې څوک دا احساس وکړي چې د يوه توري، کليمه او کرښه چې زما له ادرسه خپرېږي مسوولیت يې زما دی، ډاډه يم ډېر به غلي شي.دا چې دوی د خپلې خبرې مسوولیت نه مني ، نو عموما داسې مسايل ترې ليکل کېږي چې يا ځان يا نورو ته تاوان رسوي.که څه هم ټولنيزې رسنۍ شايد ښه موضوع ليکلو ته راکړي، خو ډېر کله مو د يوې ښې ليکنې تلوسه هم په اوبو لاهو کوي. په هر صورت برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ د ګټو او زيانونو سره سره که ښه وکارول شي، نو ګټه يې ډېره ده. هغه پښتو لنډۍ ده چې وايي:

په سور سالو کې ګناه نشته
ګناه جنۍ کې ده چې ړنګه بنګه ځينه

پايله

د دې مقالې يا ليکنې عنوان دی(د ادبياتو په وده کې د برېښنايي او ټولنيزو رسنيو ونډه) د انسان ژوند له يوشتمې پيړۍ را په ديخوا داسې مرحلې ته داخل شو، چې هرې نوې پديدې ته يې تلوسه زياته شوه. انسان ورځ تر بلې د عصريتوب او ترقۍ خواته مخه کړه. د ژوند په هره برخه کې بدلونونه راغلل، د نورو ټولو برخو ترڅنګ ژبې او ادب هم په د غه ځغل کې شريک شو او اړتيا پيدا شوه، چې پرمخ ولاړه شي. له کله نه چې برېښنايي او ټولنيزو رسنيو د انسانانو ژوند ته مخه کړې ده، په هره برخه کې پرمختګونه رامنځ ته شوي دي.په زرګونه ادبي کتابونه، مقالې، ناولونه، لنډې کيسې، اشعار، ديوانونه، نثري ليکنې، ډرامې، تمثيلي ټوټې او صحنې هم د همدې رسنيو له لارې د خلکو غوږونو ته ورسېدې، خلکو احساس کړه، چې له نوي ټکنالوژۍ څخه ګټه واخلي او هغه څه چې په حضوري ډول له بازاره نه شي تر لاسه کولی د همدې برېښنايي او ټولنيزو رسنيو په مرسته تر لاسه کړي. د فيس بوک په مرسته ادبي خپرونې وړاندې کېږي، په يوټيوب کې غږيز کتابونه ترلاسه کيدلی شي، په ټک ټاک او نورو برېښنايي او ټولنيزو رسنيو کې په زرګونه وړې او غټې تمثيلي ټوټې، ادبي او ژبنيز کتابونه، مقالې او رسالې موندلی شو. د نوي عصر او نوي ټکنالوژۍ سره ژبې هم وده وکړه او ادب هم پرمخ ځي. په سلګونو نور داسې برېښنايي سافټويرونه دي، چې د ګرامر د اصلاح لپاره کارول کېږي، معلومات ترې ترلاسه کېږي، نو په لنډه ويلی شو، چې برېښنايي او ټولنيزې رسنۍ د ادب په وده کې مهم رول لري چې ورځ تر بلې يې ګټه زياتېږي او خلک ترې ګټه اخلي.

سرچينې

۱: سرور مياخيل، سخي.(۱۳۹۳ل). تلويزوني ژورناليزم، مومند خپرندويه ټولنه – جلال اباد.
۲: سهار، نذير احمد.(۱۳۹۲ل). تلويزوني خبريالي، اسد دانش خپرندويه ټولنه، کابل.
2: Artificial intelligence.2015
3: http://creativecommons.org/licenses
4: http://www.joell.in
5: https//www.plaza.ir/mag
6: https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2015-Jubileumsnummer
7: https://fbinpashto.wordpress.com
8: https://ps.wikipedia.org/wiki
9: https://tolonews.com/afghanistan/
10: https://www.ariananews.af
11: https://www.researchgate.net/publication/359132710

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library